

CODEX-TANULMÁNYOK.

I.

BOD-CODEX, LOBKOWITZ-CODEX.

A következő sorokban némi pótléket szándékozom nyújtani, jelesül: a Nyelvemléktár VII. és XIV. kötetéhez.

Az utóbb említett könyv XIV. lapján ugyanis némi hézag mutatkozik, melynek betöltése, ha nem jár is markolhatóbb eredménynyel, érdekes sejtelmeket ébreszt.

Vólnak figyelmét nem kerülte el, hogy a Lobkowitz-codexnek némely darabja, mint az »*embernek három ffew ellensege*« és »*a halalrwl*« a kis Bod-codexben is előfordul (Nyelvemlékt. II. k.); azonban nem jutott hozzá, hogy a jelenség útbaigazítása szerint a Cornides-codexről írt némely állításait újra megvizsgálja.

Tagadhatatlanul, az egyébként tökéletesnek épen nem mondható Illés-féle másolat az akadémiai kéziratárban, melyről Toldy emlékezik, sokat veszít a neki egykor tulajdonított értékből s épen nem fog alapot nyújthatni a Cornides-codex 1850. előtti tagjai keltének meghatározásához.

Volf, összeállítva utána annak a kéziratnak sorrendjét, melyet az ötvenes években az egyetemi könyvtár a mai Cornides-, Bod- és Sándor-codexre, az apostolok méltóságáról való Könyvecskére és a Példák könyvére szedetett szét (Nyelvemlékt. VII. k. XXXVII. l.), ekkép folytatja: »Hogy az összetartozóság ismerete mily fontos, arra két dolgot említek. A »*Bod*« és Sándor Codexekben nincs évszám. Ilyenkor a gyanítás 50 év közt ingadozik. Minthogy pedig a két codex a XVI. század első felének characterét mutatja, az időköz, melybe tehetjük, 1500—1550. Az összetartozóság ellenben azt mutatja, hogy azt az időközt legkevesebb 11 s legfeljebb 30 évre kell tenni. Mert a másik három codexben meg van említve az év, melyben készültek; abból pedig kitűnik, hogy azok közt, melyek időre legtávolabb esnek egymástól, úgymint az 1510-ből való Példák Könyve és az 1521-ben készült Könyvecske az apostolok méltóságáról, 11 év van. Valószínűséggel következtethetni,

hogy a datálatlan két codex ez időközbe esik; lehetséges azonban, hogy vagy a Példák könyve előtt, vagy a Könyvecske a szent apostoloknak méltóságáról után készültek. Ha már most fölteszszük, hogy ugyanannyival régiebbek vagy ugyanannyival újabbak, a mennyi idő esik a két határvető codex közé, akkor az eredmény 33 vagy kerekszám 30 év. Még ez is sok, ha meggondoljuk, hogy eddig magyar codex legnagyobb időköze gyanánt a Kazinczy-Codex, mely 1526 és 1541 közt készült, csak 15 évet mutat. De legyen bár kétszer 15, az 50 év, melyben az összetartozandóság nélkül tapogatódnunk kellene, még így is tetemesen leolvadt; . . . a Bod és Sándor Codex korát legrosszabb esetben 1500 és 1530, legjobb esetben 1510 és 1521 között lehet keresnünk,» stb.

De hát *eredetileg* csakugyan együvé tartoztak-e a felsorolt könyvek? Vajjon az, a ki szétszedette az Illés előtt még együtt fekvő kéziratokat, nem vethetett-e számot bizonyos igaz okokkal?

Járjunk csak kissé utána a Bod-codex és a Lobkowitz-codex megfelelő helyei egyezésének.

Valóban, a hasonlatosság meglepő: a két szöveg majdnem szó szerint egy nyomon halad, íróik közt tehát okvetlen bizonyos kapcsolatnak kellett léteznie. Erre vallanak még eltéréseik, különösen hibáik, törléseik és javításaik is. A Bod-codex 9. lapján például többek közt ott áll: »ő (*palch*) *palczayara*«, s ennek a Lobk-codex 286. lapján »ew *palchaiara*« felel meg. Hasonlókép a Bod-c. 10. lapján »*tag(y)etwan*« olvasható, holott a Lobkowitz-c. 288. lapján a megfelelő szó *tagytwan*. A Bod-codex 10. lapján egyik szó így van írva: *gmölcet*, holott a Lobkowitz 289. lapján »*gymelchet*« van jegyezve, stb.

Ezen s más hasonló helyekből első pillanatra tán hajlandók lehetnénk annak a kimondására, hogy íme: a Bod-codex épen nem egyéb a Lobkowitz-codex megfelelő helyének másolatánál. A dolog azonban máskép áll: a Bod-codexben szinte egész sereg hiba más következtetésre utasítja a vizsgálódót. Így: Bod, 2: »keret«: Lobk. 268: *kerek*; Bod, 5: »vifelneyet«: Lobk., 275: *vifelneyek*; Bod, 10: »*testwnt*«: Lobk., 287: *testewnék*; stb. A dolog világos, senki sem kételkedhetik, hogy a Bod-codex csupán oly kéziratnak lehet másolata, melyben a *k* hang még a *t* hangéhoz hasonló betűvel, azaz *c*-vel volt jelezve. A szóban forgó nyelvemlék tehát bizonyára nem készültetett a Lobkowitz-codex után, mely a *k* hangot immár *k*-val jelöli: ellenkezőleg, mind a két írás egy régiebb, közös archetypusnak a másolata.

Am ennek a szövegnek a sorsát kellene ismernünk.

A Lobkowitz-codexre nézvést semmi kétség nincs: ez az írat ferenczrendi származású; a Bod-codexet pedig Volf — ép az Illés-féle másolat alapján — dominikánus műnek gondolja. Hiszen a Cornides-codex 1—420. és 421—430. lapja, mely közé a Bod-codex Illés szerint ékelődött, Ráskai Lea munkája, ez tagadhatatlan . . .

Ám ép itt a bökkenő.

Hogyan került a ferenczrendi codex a dominikánus apácák kezébe?

A Cornides-codexről tudva van, hogy 1510—21 közt, Margitszigeten készült. Aztán föl van jegyezve, hogy a szigeti dömés apácák 1529 után a török elől Nagyváradá menekülvén, ugyanott a Klarisszáknál találtak menedéket. Kérdés tehát: vajon nem juthattak-e ott a jelzett szöveg birtokába?

Lehet, — azonban nem tudhatunk róla semmit, a vizsgálódás egyéb utra szorúl.

És valóban, lehetetlenség nem látni, hogy az a kéz, mely a Bod-codexet írta, újabb mint azok, a melyek a Cornides-codexen dolgoztak. Csak össze kell hasonlítani orthographiájokat: rögtön szembe ötlik a közöttük levő különbség. Valóban, a Bod-codex elkülönítése alig történhetett más alapon, mint ezen, — s részemről e differentiakra támaszkodva, nem tartom valószínűtlennek, hogy a mai Bod-codexet eredeténél jóval későbbi korban szúrták a mai Cornides-codex 420. és 421. lapja közé.

Ez nem csupán egyéni vélekedés. Szamba jön e részben a Bod-codex és a Lobkowitz-codex megfelelő részének kora is.

A főntebb idézett pár példa a Lobkowitz-szöveget mutatja régibbnek: ugyanerről tesz bizonyosságot a két kéziratnak egész jelleme.

Ám e szerint a szövegek archetypusának 1514 körül a ferenczielnél kellett lennie, kik a Lobkowitz-codexet ránk hagyták, — ez világos a Lobkowitz-codexből; sőt, ha Csontos érvelését fogadjuk el (Magyar Könyvszemle, 1879. 198. l.), ott lehetett jóval később is.

Viszont a Cornides-codexnek azon része a melyről szó van, 1515 táján volt munkában — a Margitszigeten.

Ebből egyszerűen a közös archetypusnak egyidőben két különböző helyen való létezése folynék.

Azonban ne akarjunk méltánytalanok lenni. Ne okoskodjunk tisztán a kronológiából, mikor az Illés-féle sorrendben minden van, csak kronologiai sorrend nem létezik. Ime: első helyen a mai Cornides-codex állott, 1514—17-ről; ebbe beékelődik a mai Bod-codex; majd a Könyvecskére került a sor, mely épen 1521-ben költ, s csak ezután a Példák könyvére, mely pedig legrégebb valamennyi között (1510)! . . .

Wolf szerint nem is ez a kérdés veleje; az, a mi a következtetésre alapot nyújt: az *összetartozandóság*.

Csakhogy az a baj, hogy az Illés-féle másolat rendje ismét nem bizonyítja codexeinek *eredeti* együvé tartozását. Illés előtt már oly szöveg feküdt, a melyben magának a Cornides-codexnek sorrendje is föl van forgatva, mint a 260., 334., 337., 368. és 408. lapon találkozó évjegyzések mutatják (V. ö. Nyt. VII. k. XXXIX. l.), s az eredeti állapot visszaállítása nem jár nehézséggel. A codex

írójának ezt a zavart, úgy gondolom, nehezebben róhatjuk föl, s inkább azokra kell gondolnunk, kik később a Cornides-codexet és társait egybe köttették. Ezek, a mily példás rendbe hordták az egyes könyveket, ép úgy besorozhatták a kéziratba a Bod-codexet is, mely pedig talán soha sem is volt dömések munkája. Ráskai Lea bizonyára ismerte a maga írását s így még csak véletlenségből se szűrhatta a Bod-codexet az ő másolatába, még akkor sem, ha az a Margitszigeten készült volna.

De hát ezt bajos vitatni. Nézzük csak végig a margitszigeti codexek írását. E másolatok 1510—1531 közé esnek, tehát a helyi írásmód megállapítására elégséges adatot nyújtanak. És nem föltűnő-e, hogy míg sem a Margit-legenda, sem a Cornides-codex, sem a Sz. Domokos élete, vagy a Horvát-, Thewrewk- és Érsek-újvári codexek a *č* hangra külön jeggyel nem bírnak, addig a Bod-codex, valamennyi margitszigeti másolattól eltérőleg, ugyanazt *č*-vel írja?

Pedig ez a jelenség fontosnak látszik és mintegy szerzeti hagyományt fejez ki. A margitszigetiek a *č* hangot *c*, *cz*, *ch* jeggyel rögzítik; a ferenczrendieknek összes ismert codexeiben — az Ehrenfeld- és Virginia-codex kivételével — megvan a régi *L* vagy a *c'* jegy; így a Révai- és Jászay-, a Simor-, Kazinczy-, Vitkovics-, Lányi-, Teleki-, Lobkowitz-, Debreczeni és Tihanyi codexekben...

Már ez a körülmény ismét aligha bizonykodik a Bod-codexnek dominikánus és margitszigeti származása felől...

Egyszóval: az Illés-féle másolat nem vált be annak, a minék a Lobkowitz-textusok ismerete előtt gondolhattuk.

Ámde a kérdés ezen vizsgálata még sincs talán minden állító eredmény híjával sem.

Azt hiszem, a Bod-codexet az archetypus közössége és írása miatt nem alap nélkül tulajdoníthatjuk annak a szerzetnek, a melytől a Lobkowitz-codexet örököltük.

S most vegyük számba, hogy a Lobkowitz-codex, a melynél a Bod-codex mindenesetre újabb keletű, 1514 táján készült. Vegyük számba, hogy a Bod-codex *c'* jegye másutt a Debreczeni codex 3. és 6. kezénél, tehát 1518 körül, aztán a Kazinczy-codex 2. kezénél: 1527-ben, s végre az 1530—32 közt másolt Tihanyi-codexben használatos. Akkor tán nem lesz valószínűtlen, ha e — nézetünk szerint helyesebb alapon — középszámítással, a Bod-codex eredetét a XVI. század húszas éveibe helyezzük. Az a néhány év, melylyel így hátrább jövünk a Lobkowitz-codex kelténél, meg fogja tán magyarázni az írásnak változását, a Lobkowitz- és Bod-féle másolatok eltéréseit.

A Cornides-codex pedig maradjon, abban az állapotban, melyben vagyon; — megnyugodhatunk benne.

. II.

A TIZENEGYEZER SZŰZ LEGENDÁJA.

A breviárt nem ok nélkül tartjuk a régi költészet dús tárának. Hymnusai és zsoltárai közt a lyrának sok gyöngyei találkoznak, s egykor ép úgy hatott a mi irodalmunkra, mint a külföldre. Tán nem is kell hosszabban emlegetnünk a *Batthyány-codexet* és nem szűkséges hangsúlyoznunk az *Apor-*, *Keszthelyi* és a *Kulcsár-codex* valóságos breviár-természetét, s hogy régi magyar énekeink javarésze mily talajról sarjadozott.

Am a lyrai szempont mellett fontos a breviár epikus oldaláról is. Azok az »életrajzok«, melyek nagy számmal hintvék el lapjain, számtalanszor alig egyebek délibábos költészetnél, melynek a történelmi valósághoz vajmi kevés a köze.

A tárgy, melynek némelyes vázolása a következő sorok feladata, mindenesetre ily tekintetben ragadja magához első sorban az érdeklődést, s tán nem is érdemetlen rá egészen, hogy az irodalomtörténet közelebről vizsgálja.

A *Müncheneri-codex* naptárja október 21-re a következő ünnepet jegyzi: »Tizeneg ezer zuz Scentec.«

Hasonlókép a *Winkler-codex* kalendáriuma szerint is azon a napon a »Tyzenegh ezer zyz« emlékezete volt ülendő.

A *Breviarium Romanum* végén, az »*Officia propria SS. Patronorum regni Hungariae*« sorozatában ott szerepelt a tizenegyezer szűz zsolozsmája; s végül, hogy egyébire ne történjék hivatkozás, a *Lányi-codex*nek, érdekes régi ordinárium-unknak 274—276. lapján a következő helyre akadunk: »*Thyzen eg ezer zwzekrel. Ez szent szűzek napja duplex, oktávájok is vagyon nálunk.* Első vecsernyén psalmusokra antifona: *hee sunt que.* Capitulum: *de virginibus.* Responsorium: *Innumerabilis.* Minden zsolozsmájok meg vagyon jegyezvén az breviárba, és az antifonákba. Az laudesre való antifonák csak az első éjjel mondatnak, osztán oktávába azon antifonák Benedictusra és Magnificatra lesznek. Laudesre, vecsernyére antifona »*Media nocte*« stb.

Míndez adatok nemcsak arról tesznek bizonyosságot, hogy a »tizenegyezer szűz« a régi magyar egyházban tisztelet és ünneplés tárgya volt; rávallanak e kultusz régiségére s különleges voltára is. A nemzet mintha kiengesztelést szomjúhozott volna őseink bűnéért; különös tisztelettel fordult azoknak dicsőült szelleméhez, a kiket ép a magyarság ősapái fosztottak meg a földi élet kincsétől.

Valóban, a codexek ép úgy ismerik a tizenegyezer szűz históriáját, mint a történetírók: *Kézai*, a *Képes krónika*, *Thuróczi*, *Bonfini*, *Oláh*, *Ranzánus*. Az *Érdy-codex* (590. sköv. II.) néma barátja épügy, mint Sövényházi Mártának margitszigetre tarto-

zandó dömés társa: az *Érsekújvári* codexnek III. sz. másolója (V. ö. *Érsekújv.* cod. 350—355 l.) és a *Kazinczy*-codex (v. ö. 239. s. k. II.) némely ferenczrendje.

Az első a maga predikáció-szövegét *Temesvári Pelbárt* egyik beszéde (*S. de Sanctis*, p. estiv. Comm. Virg. s. III. H—K) és legendáját ugyancsak a Pomeriumban előforduló Orsolya-legenda után törölte.

Hasonlóképp Pelbártból (*S. de Sanctis*, Comm. inter Pascha et Pentec. s de quacunq. Virgine, A—B + F) van merítve a *Kazinczy*-codex 139—156. lapján levő beszéd is, melyhez a legenda szintén P. után fűződik.

Az *Érsekújvári*-codex elbeszélése lényegében ugyan nem tér el Pomeriustól, de egyben-másban, főképp a nevekben, mégis többet tud nála.

A kis legenda eléggé ismeretes. Nochus (az *Érsekújvári* cod. szerint »notwos awagy kedygh mawrus«) britanniai királynak volt egy ritka szépségű és lelkű leánya: Orsolya. A világszép leánynak csakhamar híre terjedt, s a hatalmas angliai király követ-séget küldött Nochushoz, adná oda a leányát feleségül az ő fia, *Ethereus* számára. Amit is ha vonakodnék megcselekedni, érezni fogja Anglia hatalmát. Nochus király nagyon megrémült erre a beszédre. Egyrészt, mivel *Ethereus* királyfi pogány volt, Orsolya pedig keresztény; másrészt, mivel tudta, hogy leánya nem fog hajolni a házasságra. — Csodálatosképp azonban, isteni sugallat folytán, épen maga Orsolya kezdte unszolni apját, hogy ígérje el őtet, csupán azt kösse ki, hogy először is a királyfi és atyja rendeljenek melléje »nyájasságra« tíz szűzet s aztán még valamennyiökhöz, fejenként mindegyikhez ezret-ezret; másodsor: építsenek részökre hajókat, hogy ezeken három évig szűz életet élhessenek, s harmadszor: ez idő alatt *Ethereus* királyfi tanulja meg a keresztény vallást és vegye föl a keresztiséget. Úgy is történt minden. A sok szűz összegyűlt, még nagy messze országokból is kerültek. A hajók elkészültek és kedvező szél fűjt, Orsolya ekkor kiadta a parancsot az indulásra. Először is Köln városába érkeztek. Ott az Isten angyala megjelent Orsolya előtt és tudtára adta, hogy a mint e helyre visszaérkeznek, mártíromság vár reájok. Majd tovább folytatták útjokat, — Rómába. Ott épen *Ciriacus* pápa uralkodott, ki maga is Britanniából szakadt a világ fővárosába, és nagy szívésséggel látta őket. Erre aztán neki is megjelentette az istenség, hogy a szűzekkel egyetemben mártíromságot fog szenvedni. *Ciriacus* pápa nagyon megörült a dolognak, s minekutána (az *Érsekújvári* cod. szerint) »meglátnája, hogy egy esztendeig és tizenégy hétiglen szent Péter apostol után tizenkilencedz pápa volna,« kijelentette, hogy lemond a pápaságról, s egy *Amatus* nevű szent férfit tett utódjává. A papok ugyan szörnyen felháborodtak rá s nevét is kivakarták a nagy könyvből,

melybe a pápákat be szokták írni; de Ciriacus nem törődött velök és a szűzekhez csatlakozott.

Történetesen volt akkor Rómában két pogány fejedelem (az *Érs.* szerint »*maxymros*« és »*affryanws*«), kiket igen nyugtalanított, hogy a szűzekhez annyi férfi és asszony szegődött. És mivel félték, hogy ekkép a kereszténység nagyon a fejökre talál nőni, titokban követet küldtek *Julius*hoz (Érdy: Juliánushoz), a húnoknak (»*az az magyar nemzetnek, ki magyar nemzet az időben pogányok valának*«, Érsekújv. c., — »*az szittyai magyaroknak*«, a mint az Érdy-c. írja) *vezéréhez és attilának főhadnagyához*« (Kazinczy-cod.), hogy a Köln városába hajózó szűzeket mind egy szálig ölje le.

Úgy is lett. A »magyarok,« mint »dühös éh farkasok« megrohanták a szelid bárányoknak Köln városába érkező seregét és kardra hányták őket mind utolsó iziglen.

Ekkép vette, ime, szűz szent Orsolya a mártiromság koronáját, Úrnak születése után 452-ik esztendőben, tizenegyzred-magával.

A magyar nemzet századokon át emlékezett sajnálattal »ősapáink« ekként nyilatkozott barbárságára és esdett érte bocsánatot.

Pedig — valósággal — teljesen ártatlanok voltunk a szűzek kiömlött véréből. Az a tizenegyzeder vértanú nem a história embere: a költészet délibábos vidékén termett, bolyongott és halt meg, s a dologhoz még a húnoknak sincs semmi köze.

Szó sincs róla, hogy a legendától minden történeti alapot megtagadnánk. Végre is a monda lényegében, állatjában különbözik a mesétől. Igaz lehet a históriának magva, sz. Orsolyának és — esetleg — tizenegy társának leölése; azonban magának az elbeszélésnek puszta vázából is eléggé világos a mű természete, a népies észjárás, melynek szülötte.

Valóban, az Orsolya-legenda, úgy, a mint van, nem egyéb a mondaköltészet alkotásánál, melybe innen is, onnan is — a hogy a »költő« erre vagy arra eszmélt vagy emlékezett, — szövdtek egyes részletek, toldások, míg másfelől időjártával maga a tárgy is szokatlan dimenziókat öltött.

Semmi szükségünk új vizsgálódásra, hogy ezt az állítást történelmi adatok is kellőképp igazolják. Ugyanaz a génius, mely a hun-magyar rokonság mondás alapjának részén a tárgyat legendát hozzánk kapcsolta, idejekorán kiterjesztette figyelmét annak gyűlöletes oldalára is. Köznépül és történetíróul egyaránt lelkesedtünk a dicső atyafiságért, mely büszke hajlandóságainkhoz fölöttebb illett; s jól esett, hogy a *barbaries* vádját, melyet, ime, saját véreink a codexekben szintén hangoztattak, lemoshatjuk (képzelt) őseinkről s egy könyvet üthetünk a fejéhez, a ki az ismert dologban vádaskodással illetné bölcsönket (*v. ö. Desericzky [Desericus], De initiis ac maioribus Hungarorum.* Budae, 1758. L. IV. P. I. C. VI. pag. 101.)

Az, a ki Orsolyáék halálát legelőször tulajdonítja a hunoknak, jelesül Attila embereinek, és egyszersmind krónikásainknak is végelemzésben forrása volt: *Sigebertus Gemblacensis*. A többi, később híressé vált források közül a külföldön aztán *Gaufridus Azaphensis* Commentárait kell említeni, melyeket *Baronius* is fölhasznált. Ámde már az *Annalesek* tudós kiadója észrevette, hogy *Gaufridus* püspök sokat mesél, s hogy ennek folytán nagyon vigyázva kell vele bánni. Másrészt a nagynevű *Alexander Natalis* szintén úgy nyilatkozott, hogy a tárgyalt históriába sok valótlan-ság vegyült; s a *Martyrologium Romanum* megfelelő helyén sincsen szó a 11,000 szűzről, ott csak annyi áll, hogy: *Sanctissimae Ursulae et sociorum virginum*.

Ám nem is ez a dolog veleje. A kérdés az, mikép került belé a históriába a hun nép neve? mikép vált sz. Orsolyának és társainak emlékezete a régi magyar egyház sajátos kultuszának részévé?

Nem lehet tagadni, sz. Orsolya vértanúságának idejére nézve a régiek adatai nagyon különbözők. *Sigebertus Gemblacensis* szerint Attilának galliai hadjárata idejére esett volna az, jelesül 453-ra. *Pelbárt* és vele a magyar codexek a 452-ik évet hozták forgalomba. *Baronius*, *Thuróczi*, *Bonfini*, *Oláh Miklós* már a 383-ik esztendőre tették az eseményt, s egyszersmind, a mi szinte szembeszökőleg lehetetlenség, Attila uralkodásának folyamára; míg végre mások, mint *Vincentius Bellovacensis*, *Joannes Maghinus*, a *Desericzky* vatikáni MS-ának *Névtelene*, s hogy egyebeket itt mellőzzünk, a kölni Orsolya-síron levő jegyzés (CCXXXVIII) egyenesen 238-ra utalnak. (Ez utóbbira v. ö. *Horányi*, Mem. Hung., 1775. Pars I. pag. 514.)

Avatott szemek azonnal észreveszik, mennyire rávallanak e nagy eltérések az elbeszélés természetére. *Schade* (*Die Sage von der h. Ursula und den elftausend Jungfrauen*, 1854.), ki az Orsolya-hagyományt bővebben vizsgálta, nem lát az egészben egyebet a pogány mythológiának átalakulásánál, mely aztán a IX. század elején a keresztény kultuszt sem hagyta érintetlenül s nem sokára a kalendáriumban is kifejezésre jutott. Orsolya — szerinte — nem egyéb a skandináviai *Freya* istennőnél, a német *Herthánál* vagy *Holdánál*, a svábok *alte Urschelánál* . . .

Legyen bármint a dolog, részünkről megelégszünk célunkhoz képest a históriai adatok mérlegelésével, úgy, amint *Desericzky* és *Pray* munkáiban előfordulnak. E művek ugyan históriai szempontból készültek és a tárgyat mint történeti anyagot tekintik; azonban egyben kitűnik általuk annak mondai természete is, megtudjuk belőlük, hogy a hun nép szerepeltetése az Orsolya-legendában csupán az újabb eseményeknek a régiek közé való helyezése útján történhetett, a mivel népköltészetben, krónikákban nem ritkán találkozunk. Ha *Schadenak* igaza van, ez magától is eléggé világos; ha nincsen, épen, mivel krónikás, deákos művel állunk szemben, a nevekre, a legendában föntartott adatokra kell

építenünk, s akkor nincs miért nem helyeznünk a dolgot inkább *Alexander Severus*, mint *Gratianus* idejébe (v. ö. Desericzky, i. m. i. h.).

Az eredmény mindkét esetben egy: a hunoknak Orsolya vértanúságához semmi közük.

Ám a régi források szerint — a 383. év táján valóban pusztította Köln városát és vidékét egy hún sereg. Már így, a helyi hagyományok alapján, később nagyon könnyű volt nekik tulajdonítani Orsolya vértanúságát. Az emberek kiknek emlékezetében sokáig élt a hunság rejtendő képe, nagyon is hajlandók voltak rá, hogy időjáráttal minden vadságot, minden szörnyűséget a hunokra fogjanak, és a krónikásokba, följegyzőkbe minden akadály nélkül belerögzött a hibás meggyőződés, mikor oly későn (XI—XV. sz.) fogtak hozzá az elbeszélte dolgok megörökítéséhez, mikor az elbeszélte tárgytól annyi század választotta el őket.

Azonban *Ciriacus* pápával sincs másképp — az egyháztörténelem írója. Ez a pápa, kinek nevét a pápák könyvéből naiv elmével ki kellett vakartatni — hogy a tanult emberek valahogy kételkedni ne találjanak a szép históriában, szintén egyáltalában koholt lény, pusztán fictio. Soha *mesét*, mondja a neves *Alexander Natalis*, több szerző nem emlegetett.

Valóban, a mit *Surius* október 21-ikére vonatkozólag írt; a mit a nagynevű *Baronius* a *Martyrologium Romanum*hoz írt jegyzetekben Gaufridus nyomán elmondott; a mit *Kézai*, a *Képes krónika*, aztán, *Thuróczi* követve, *Bonfini*, *Oláh*, *Ranzánus* és mások beszélnek, a mit *Pelbárt* és a Codexek írnak, mind telve valótlanossággal.

A 11,000 szűz legendája, úgy, amint van, a költészet, nem a történelem körébe tartozik. A magyar nemzetet csupán a képzelet, részben az idegeneké, kik az elbeszélésbe a hunok nevét szúrták, részben a sajátunk, mely a hun-magyar rokonság hagyományát annyi szeretettel ápolta, sodorta belé a képzelt alakok kultuszába.

Az, a mi a codexek felhozott részleteiben az utókorra különösen érdekes, lehet a nemzeti krónikák és a klastromi emberek érintkezése, lehet a nyoma annak a meggyőződésnek, hogy Attila unokái vagyunk. Táplálták ezt a krónikások, az ének mondók, és táplálta ősidőktől fogva az egyház is, mely, íme, ünnepeinek egyikével mintegy szentesítette és állandóvá tette azt. Október 21-én, ha máskor nem, minden magyarnak, ki az ünnepeken azok jelentésére is gondolt, s az említett oktáván keresztül, emlékeznie kellett az ősapákról, a hún rokonságról, és ha megzendült a zsoltár a karban és a papok száján hangzott a »lectio,« a »legenda festi,« ez a pillanat csak erősítette a hitet, a melyet oly nehéz volt később megtagadnunk.

Horváth Cyrill.